

célját tévesztett, elhibázott nevelés, ami nem a jót, hanem a rosszat szolgálja s nemcsak romlásra vezet, de maga is már a romlás kórtünete.

A természet romboló erőivel s az emberi kéz és ész rettenetes rombolásaival örök harcot harcol az emberi ész és erkölcs. S ez örök harcban az emberi ész és erkölcs leghatalmasabb és leghűségesebb segítőtársának a nevelés bizonyult. És éppen azért, mert oly nagy hatalma van a nevelésnek, valóban rendkívüli felelősség hárul azokra, akik a nevelés gyakorlására vállalkoznak. E rendkívüli felelősséget azonban megkönnyíti s a nevelést a legszebb művészetté teheti s a nevelés terhét e művészetért való rajongással változtathatja a nevelőnek az az őszinte és eleven meggyőződése, hogy nevelő munkásságával, ezzel a legmagasztosabb művészettel, a legértékesebb anyagnak: az ember-anyagnak, a legfenségesebb minták szerint; az erkölcsi ideálok szerint való formálásával erkölcsi célok megvalósításán fáradozik, ami által az emberiség ethikai evolúcióját, talán éppen magának az Absolutumnak intencióját szolgálja.

DR. BÁRÁNY GERŐ:

AZ ÁLLAMPOLGÁRI NEVELÉS.

(Második, befejező közlemény.)

A keresztyénség szociálizmusa nem kommunizmus, de nem is alamizsnás szociálizmus, vagy államszociálizmus. Jézus szociálizmusa talajreformáció oly értelemben, mint azt Mózes és a próféták tervezték. Ő nem azért jött — mondja — hogy a törvényeket felforgassa, hanem hogy megtartsa őket. Ő sokszor utal Mózesre és a prófétákra, azok pedig éppen a talajreformációt tervezték. Törekedjete — mondja — legfőképpen Isten országa és igazsága után. Ez a keresztyén igazság pedig ugyanaz a *talajjog*, melyet Mózes és a próféták állítottak fel és amely minden visszaélést a haza földjével lehetetlenné tesz és odahat, hogy a haza földjében minden ember gyökeret verjen.

A földet — mondja Mózes — *ne adjátok el örökre*, mert enyém az, és ti csak vendégek és bérlők vagytok előttem.¹

Hat évig — mondja — vessétek be a földet, hat évig messétek szőlőkerteteket és szedjétek gyümölcseiket. De a *hetedik esztendőben* a nyugalom szabbatját, az Úr szabbatját élvezze a föld. Amit a föld a szabbat alatt magától termel, abból egyetek; te, a te szolgád, szolgád, akik dolgoznak neked és az idegen, aki betér hozzád.²

¹ 3. Móz. 25, 23.

² 3. Móz. 25, 3—6.

Ünnepeljétek az 50. esztendőt és hirdessétek ki a szabadságot az ország minden lakójának; örömevetek legyen ez és vegye vissza minden ember saját birtokát és térjen vissza saját nemzetségéhez.¹

Az örömévig számított évek száma határozza meg a vétel árát, az aratási évek száma az eladás árát, mert az aratást (és nem a földet!) adod el felebarátodnak²

Mily bölcs törvények, mennyi sok nagy és szép eszme fűződik e néhány sorhoz! Mily nyomorultak és romlottak a mi társadalmi viszonyaink e törvényekhez képest! Mily nagyszerű gondolat az örömvé, mely lehetetlenné teszi, hogy a talajszpekuláció kirántsa a földet és annak javait az emberek lábai alól, anélkül, hogy a tulajdont eltörölné és a földközösség meg az egyenlőség nivójára alacsonyítaná le a társadalmat.³

És mit mondanak a próféták? Vágyódnak földek után — mondja Miha — magukhoz ragadják őket; vagy házak után, elveszik őket; erőszakkal élnek ember ellen, ház ellen, Isten ellen és az ő birtoka ellen.⁴

Mivel tapossátok a gyöngéket — mondja Amos próféta — és mivel terhes gabonaadókat szedtek tőlük, lesznek ugyan kőköcskéből épült házaitek, de nem fogtok bennük lakni; lesznek pompás szőlőkerteitek, de bort inni nem fogtok belőlük.⁵

Jaj nekik — mondja Ezsajás próféta — kik házat házra, szántóföldet szántóföldre halmoznak, míg minden telket és minden földet magukhoz nem ragadtak.⁶

Itt nincs szó alamizsnálkodásról, jótékonysági intézményekről, itt jogról van szó; arról, hogy a föld, a világoosság és a levegő, mint isteni adományok, mindenki számára hozzáférhetők legyenek.⁷ Nemcsak a gyilkosság, rablás, család bűnök, hanem bűn minden visszaélés a földdel; bűn minden spekuláció a földdel és a természeti kincsekkel, mert a próféták szavai szerint Istent rövidítitek meg.

Legyetek igazságosak — mondá Jézus — és akkor nem kell törődnetek azzal, hogy mit egyetek, igyatok és hogyan öltözködjetek. Ez a megoldása a drágaságnak és minden társadalmi kérdésnek.

¹ 3. Móz. 25, 10.

² 3. Móz. 25, 15—16.

³ Lásd ezeket bővebben: Adolf Damaschke: Die Bodenreform 1912. Jena 220. l.

⁴ Miha 2, 1—2.

⁵ Amos 5, 11.

⁶ Ezsajás 5, 8.

⁷ Az alamizsna-humánizmus a talajjog mellett is csak a betegek és nyomorékok irányában jogosult, de a talajjogot nem pótolhatja.

Nagyon szűkkeblű felfogás az, hogy az egyházak hatásköre ma csak az egyes ember lelki üdvösségének gondozása és nem a gazdasági és politikai élet irányítása. Ellenkezőleg a keresztyén egyházak kötelessége az egész állami élet terén aktív szerepet vinni. Ha a világ államai — mint *Jézus* mondá — valóban isteni eredetűek, akkor az egyháznak kötelessége a kathedráról és a szószékről is megvitatni a társadalom problémáit és nemcsak az ember egy részét, hanem az egész embert, testi és lelki életét egyaránt gondozás alá venni.

Protestáns lelkészek *Naumann Frigyes*, *Zollmann-Atzendorf*, az angol *Headlam* és mások is ily szellemben írnak a keresztyéniség szociálizmusáról. De kiváló katolikus papokat is nevezhetünk meg, akik ezt a felfogást osztják, így dr. *Nulti Tamás* ír püspököt. Sőt a katolikus egyház állást is foglalt a «Bodenreform» mellett. Midőn t. i. *Mc. Clunn* new-yorki pap *Henry George* oldalán a talajreformáció mellett lépett fel, XIII. *Leo* pápa *Satolli* érsekkel megvizsgálta ezt a kérdést. Ez a washingtoni kath. egyetem négy tanárával tárgyalván, egyhangúlag kijelentették, hogy a talajreformáció a kath. vallással nem ellenkezik, amit a pápa is elismert *Mc. Clunn* audenciája alkalmával.¹

Nem folytatom tovább. Rámutattam azokra az alapelvekre, melyekre a vallástannak kell helyezkednie, hogy állampolgári nevelést adjon. Most pedig térjünk át azokra a tárgyakra, amelyek e nevelési célt főleg a hazaszeretet alapján szolgálják. Első helyen kell itt a *történetről* szólnunk.

Nem új dolgot mondok, ha azt állítom, hogy a történet feladata hazaszeretetre nevelni, de kissé szokatlanul hangzik, ha hozzáteszem, hogy ennek a hazaszeretetnek, főként állam- vagy alkotmány-szeretetnek kell lennie. De éppen ez a precizirozása a célnak, határozza meg a történelem anyagát és módszerét egyaránt. E meghatározásból egyenesen következik, hogy e tárgy anyagát főleg az állami és társadalmi élet köréből kell merítenünk.

A történet okai kétfélék: elsősorban faji, másodsorban szociális okok. A faji okok nyomósabbak, mert a történetben is az anyag minősége legfontosabb. Silány emberanyag a legjobb szociális viszonyok között sem produkálhat nagyot. A népek életének ez az oldala, a faji élet, lényegében véve természeti életprocesszus, fátumszerű életbefolyás, mint az egyes embernél a gyermekkor, a férfi- és az aggkor, vagy a tehetség- és a jellemfejlődés. Ebben a faji életben van a nemzetek nagyságának és tragikumának minden motívuma. Az ú. n. mű-

¹ *A. Damaschke*: Die Bodenreform 247.

velődéstörténet épp e faji étellel áll a legszorosabb kapcsolatban. A műveltségnek minden fokozata és minden sajáttsága bizonyos vérbeli állapotnak kifejezője.

Ami a szociális okokat illeti, azok a faji életre és a művelődésre hol erősítőleg, hol gyöngítőleg hatnak; azonban e szociális okok első sorban mégis az állami életet érintik és az állam révén hatnak a fajra és a műveltségre. És bár az állam is a legszorosabb összefüggésben áll a faji étellel, az mégis elsősorban szociális fogalom. *Solon* törvényhozása előtt is volt erős athenei faj, de ez a faj még a kicsi Salamissal szemben sem tudott boldogulni, míg *Solon* törvényhozása m. p. talajreformációja révén az athenei állam meg nem szilárdult annyira, hogy a perzsa háborúban ugyanaz a faj egy birodalommal szemben is helyt tudott állani. De viszont *Agis* és *Kleomenes* talajreformációja már hatástalan volt az akkor már nagyon degenerált spártai faj közepette, melyet egykor hatalmassá tett *Lykurgos* talajreformációja. Az állam eszerint szociális intézmény, de ereje mindenkor csak a fajban gyökeredzik.

Erről a két oldaláról kell a történetet mindig feltárnunk: mint faji és mint szociális életfolyamatot. Ezzel azonban nemcsak a történelem anyagát általában, hanem az állampolgári nevelés szempontjából is meghatároztam. Nem lehet kétség ugyanis, hogy az állampolgári nevelés szempontjából a szociális oldal a fontosabbik. A faji szempont is igen fontos, hiszen csak ezen úton lehet az emberi egyenlőség téves és veszedelmes tanát kiküszöbölni a közfelfogásból és az egyenlőtleniséget, minden igazságos és szilárd társadalmi rend egyedüli alapját, a közfelfogásban meggyökeresztetni és a szociáldemokrácia ellenében megvédeni. Mivel azonban az állam lényegében véve szociális fogalom, az alsó- és középfokú történettanításnak is főleg ezt a szempontot kell kifejtenie.

És valóban a történet tanúsága szerint egészséges társadalmi viszonyok, szilárd állami rend és intenzív műveltség csak ott jött létre, ahol a föld, minden társadalmi rend és műveltség bázisa, mindenki számára volt hozzáférhető; ahol a tulajdonjog és az egyenlőtlen felosztás dacára is minden embernek volt tűzhelye, napsugara és kenyéradó földje; ahol a talajspekuláció nem fosztotta meg a milliókat még a Nap melegétől és világosságától és a faj- és erkölcsrontó latifundiumok s bérkaszárnnyák révén meg nem ingatta a vallást, meg nem rontotta a családot, el nem anyagiastotta a tudományt és a művészetet és ki nem élesítette az ellentétet a társadalmi osztályok közt. *Hamarabbi* jogállama a zsidó állam, a *Zendavesta*, *Lykurgos*, *Solon*, *Peisistratos*, *Licinius* törvényei és a *hübériség* mind oly alapjait szolgáltatták a művelődésnek és a nemzeti nagyságnak, hogy

lehetetlen az e törvényekben megnyilvánuló talajreformáció és a nemzeti nagyság és műveltség között a kapcsolatot föl nem ismerni. De épp ily szoros a kapcsolat a *próféták*, *Agis* és *Kleomenes* meg a *Grachusok* talajreformációjának sikertelensége és a nemzeti romlás között is. A nagy vallásújítások mindenütt talajreformációk voltak, ami nem is lehet másként, ha meggondoljuk, hogy a vallási és erkölcsi romlás mindig a talajjal való visszaélés következtében állt elő.

A mondottakból következik, hogy az állampolgári nevelés szempontjából úgy kell a történelem anyagát megválogatni, hogy e talajreformációk részletes kifejezést találjanak benne. Sajnos, a mi tanterveinkben és kézikönyveinkben ezeknek még nyomát sem találjuk. Még mindig csak vázát adják egy politikai történetnek; még mindig csak keretet adnak, melyből a kép hiányzik. Pedig nem a tanítási idő rövidségén múlik ez, hanem az anyag kiválasztásán csak. Vannak részek, melyeket csak az összefüggés kedvéért röviden össze kell foglalni, hogy azután az állampolgári nevelés szempontjából fontos részek annál részletesebben legyenek tárgyalhatók. És ugyancsak az anyag szempontjából felette fontos, hogy épp az állami élet tárgyalása az eddiginél intenzívebbé tétessék, valamint az is, hogy a történet legújabb államalakulásai le egészen a napi politikáig, tárgyalassanak le. A leendő állampolgárnak ismernie kell az államalapítás mikéntjét és az államok fejlődésének törvényszerűségét, valamint azt is, hogy a jelen államalakulásai hogyan szivárogtak le a múltból.

Ebből következik, hogy az ó-kor története sokkal fontosabb a középkor történeténél, mért is az ó-kor sokkal bővebben, a középkor pedig rövidebben tárgyalandó, mint ma. Az ó-korban is főleg a rómaiak története bír fontossággal az állampolgári nevelés szempontjából, ami már azért is jogosult, mert a római birodalom faji összetétele kicsiben már feltünteti a mai európai társadalom faji összetételét. Nincs egy szociális problémánk sem, mely a római történetben már föl nem merült volna és amelyből tanulságot ne vonhatnánk a mai társadalmi küzdelmeinkre.¹

A történelem anyagának szempontjából különösen hiányos a hazai történetben a telepítések és nemzetiségek problémája. A ma-

¹ Nem mulaszthatom el, hogy itt ne hivatkozzam *Dr. Dera György*-nek: *Az ó-kori Róma agrár mozgalma* című rendkívül becses munkájára, mely a szerb *Matica* kiadásában 1901-ben jelent meg, mely a mai európai és főleg magyar társadalmi viszonyokra vet világot, miért is megérdemli, hogy magyarra fordíttassék és közkinccsé tétessék.

gyar történet a fajok küzdelmének és az állami lét nagy kérdéseinek legtanulságosabb terrénuma és mégis minket alig foglalkoztatnak ezek a vitális problémák. A jövő magyar állampolgár nem ismeri sem a magyar nemzetiségek településének, életének és aspirációinak történetét, sem azokat a javakat, amelyeket a nemzetiségek a történet folyamán a magyar államnak köszönhettek. A magyar állampolgár semmi érvet sem hoz az iskolából a rumunok, erdélyi vagy a horvátok horvátországi szeparisztikus törekvései ellen. Hogy a nemzetiségi aspirációknak hol a határa és az egységes magyar nemzet megalkotásának hol van a lehetősége, azt nézetem szerint épp a történet van hivatva eldönteni.

A történelem tananyagának ily általános megállapítása után, térjünk át e tantárgy módszerére. Ez a módszer csak *kérdvekifejtő* lehet, legalább ott, ahol részletekig menőleg tárgyaljuk a történet nagy kérdéseit. Föl kell tárunk az összes körülményeket, az egész szituációt és rá kell vezetnünk a növendékeket, hogy ők is úgy gondolkodjanak, érezzenek és cselekedjenek, mint a nagy államférfiak cselekedtek. Igaz, hogy ezt teljesen kivinni nem lehet, de a lehető meg kell tenni, mert csak így lehet elérni azt, hogy a leendő állampolgárok a történetet ne csak megtanulják, hanem át is éljék, végig is küzdjék. Nem arról van szó, hogy ezt a módszert mindenütt kövessük, hanem a nagy nemzeti mozgalmaknál; az alap vagy sarkalatos törvények alkotásánál és főleg a legújabb államalakulásoknál. A mi történetünkben különösen *Géza és Szt.-István* államalapítása, *I. Endre* állásfoglalása a keresztyén királyság mellett, *Szent-László* és *Kálmán* expanzív politikája, az *aranybulla* nemzeti politikája, az *Anjouk* korona-politikája, *Mátyás* renaissance-politikája, de főleg *Mariinuzzi* machianellizmusa, *Bocskay*, *II. Rákóczi Ferenc* a *pragmatica sankció*, *Széchenyi István* és végül *Deák* politikája és a kiegyezés azok a részek, amelyek alapos feldolgozást igényelnek. A jövődébéli állampolgárnak a vérszerződéstől az 1848-i törvényekig igazolva kell látnia a *szent-korona politikáját*, mint a magyar alkotmány lelkét, mely magyar specialitás csak a magyar föld faji viszonyai közt jöhetett létre, melytől nem lehet eltérés a jövőben sem. Részemről nem tudom eléggé hangsúlyozni ennek a politikának fontosságát és fejtegetését az állampolgári nevelés terén. És bármennyire fontosnak tartom is a nemzeti érzés fejlesztését, kiemelem mégis, hogy csak a koronás király iránti hűség érzésének fejlesztése egyesíti a kettőt állampolgári neveléssé. És itt nemcsak a *Széchy Dezsők* önfeláldozó katonai hűségét kell értenünk, hanem azt az állampolgári hűséget is, amely *Hunyadi Jánosban*, *Bocskay Istvánban*, *Bethlenben*, *Széchenyiben* és *Deákban* volt meg. A *Bocskay*-féle fölkelést

csak egy olyan politikus csinálhatta sikerrel, akiben ez a két érzés együtt volt, aki nem kizárólag nemzeti, hanem korona-politikát csinált.¹

A módszerhez végül az is hozzátartozik, hogy a történetet mindenütt vonatkozásba hozzuk a jelennel, csak így lehet a történet valóban magister vitæ. Hogy a szocializmusnak csak az a formája, melyet a németek Bodenreformnak neveznek, egyeztethető össze a műveltség továbbfejlődésével, azt a történet épp úgy igazolja, mint azt is, hogy a szociáldemokrácia kommunizmusa mindenkor csak romlásra és barbarizmusra vezetett. Itt valóban csak a történet van hivatva a jelent felvilágosítani és útbaigazítani?

A történet után a *földrajz* következik, mint az állampolgári nevelés igen fontos tantárgya. A földrajznak ugyanis nemcsak hegy- és vízrajzot és egy kis ethnographiát kell adnia, hanem ezeken kívül különösen a faji, társadalmi és politikai viszonyokat kell tárgyalnia. A fajok egyenlőtlenségét, értékét; a faj és a műveltség kapcsolatát, továbbá a különféle társadalmak faji és szociális viszonyait, valamint a gyarmatpolitika jelentőségét ez a tárgy van hivatva kifejteni. Itt is az állampolgári nevelés szempontjából inkább a szociális viszonyok fejtegetése jön tekintetbe. A roskadozó perzsa birodalom zilált társadalmi viszonyai mennyi tanulságot nyújtanak a jövőbeli állampolgárnak! Hasonlóképpen Dél-Amerika romlott társadalmi viszonyai mennyi tanulságot tárják elénk. A kínai birodalom és Japán társadalmi életéből mennyi okulást meríthet az európai ember ma, amikor Európa faji viszonyai már hasonlókká váltak e társadalmak faji viszonyaihoz! Hiszen ha Európa nem okúl a kínai társadalom előnyeire, a sárga veszedelmet nem fogja tudni elhárítani magáról. Ausztrália talajpolitikája élő példa, miként kell a talajreformációt megcsinálnunk, a német Kiautsou pedig mintául szolgálhat arra, miként kell a gyarmatalapítást úgy csinálni, hogy abból az anyaállamnak és a bennszülötteknek is hasznuk legyen és ne csak a lelketlen földspekulánsoknak.² Az angol gyarmatpolitika extensiv alapja már elénk tárja a roskadozó világbirodalmak ismeretes tüneteit a faji és társadalmi romlásban egyaránt és mindez mennyi tanulságot rejt magában a jövő gyarmatpolitikáját illetőleg! Németország le is tér már ezen extenziv alapról és Európában keres új földet magának,

¹ Nálunk már megcsontosodott a tévedés, mely a koronán mindig csak a királyi hatalmat érti; főleg a napilapok írnak ilyen értelemben, holott alkotmányunkban a korona akarata egyértelmű a törvénnyel, a nemzet és a király együttes akaratával. (Századok 1904. II. 176. 1.)

² *Damaschke*: Die Bodenreform 398.

ez pedig Magyarországra nézve életkérdést jelent.¹ Ebből látni, hogy bár nem vagyunk gyarmathatalom, az európai gyarmatpolitika benünket is érint.

Ami a geografia módszerét illeti, az inkább közlő módszer, de a tanulók önálló gondolkodását is elő kell mozdítani a folytonos összehasonlításokkal. Ahol csak alkalom kínálkozik, rá kell mutatni a hazai viszonyokra; különösen az európai államok politikai földrajza folytonos összehasonlításokkal tárgyalandó. Csak így lehet elérni azt, hogy az állampolgárok ismerjék a hatalmak társadalmi és erőviszonyait, ismerjék hazájuk helyzetét a nagy világpolitikában, ami éppen ma oly fontos, amikor az államok belügyeit is mindinkább a külső politika irányítja; és az európai népek közt is főleg hazánk az, amelynek oly gyakran kell a belső érdekeket a külpolitika érdekeinek alárendelnie.

Az *alkotmánytan* beható tanításának fontosságát nem kell itt részleteznünk, csak azt emelem ki, hogy ezt a tárgyat gyakorlati módszerrel, konkrét eseteknek kérdve-kifejtő módon való fejtegetésével kell tanítani.

Ami a többi tantárgyakat illeti, különösen az *irodalmi tárgyak* fontosságát kell kiemelnem. Az irodalomnak nemcsak a költői műveket, hanem a nagy államférfiak emlékiratait, leveleit és heszédeit is kell tárgyalnia. Hogyan képzelhető ma magyar állampolgár, aki még *Széchenyi*, *Eötvös* és *Deák* politikai iratait sem ismeri?

Épp ezért nem tartom helyesnek azt a hajszát, amely napjainkban a latin-görög studiumok ellen egyre nagyobb mérvet ölt. Megengedem, hogy a grammatizálás valóban elhibázott irány, de azért egy *Livius*, egy *Tacitus*, vagy *Lucretius* művei, egy *Cicero* beszédei, mindenkor nélkülözhetetlen eszközei lesznek az állampolgári nevelésnek. Inkább azt ajánlanám, hogy mennél többet olvassunk a római írókból és egészítsük ki őket modern politikai írókkal.

De még a *reáltárgyak* is bevonhatók az állampolgári nevelés keretébe. A matematika az állampapírok és tőzsdék a tőke, váltó stb. tárgyalásánál találhat reá alkalmat. A természetrajz a létért való küzdelemnél, a méh- és természetállamoknál is tehet szolgálatot. Rámutathat arra, hogy éppen az állam révén veszít erejéből a létért való harc az emberek közt és alakul át a kiválóságért való küzdelemmé, mely a műveltség nagy alkotásait hozza létre. Rámutathat arra, hogy az emberi állam, több mint a méhek állama, mert lelki szükségleteket elégít ki és a szociálista államot főleg a természetek egyhangú államával hasonlíthatja össze. Minden természettudományi

¹ *Alb. Wirth: Volkstum u. Weltmacht (1901.) 234.*

tárgy az ipar, kereskedelem, földművelés és a közegészség kérdéseinek beható tárgyalásával szolgálhatja az állampolgári nevelés ügyét. És ha a tanuló e tárgyakból nem merítette főleg hazája ipari és agrikulturai állapotának és szükségeinek ismeretét, tudása a jövőendő állampolgár szempontjából teljesen értéktelen marad. És ebben teljesen igazat kell adnunk *Rühlmannnak*, az állampolgári nevelés egyik legnagyobb úttörőjének,¹ hogy a természettudományok bár nagy lendületet adtak a modern nagyiparnak és bár ebből a szempontból továbbra is nélkülözhetetlenek, mégis egy igen nagy veszedelmet rejtettek magukban: egyoldalúvá, félművelté teszik az embert és ezzel belekergetik a szociáldemokráciába. Már *Kidd* is helyesen jegyezte meg, hogy a modern szocializmus nem annyira a nép nyomorának, mint inkább az erősek altruizmusának, azaz gyöngeségének következménye.² Ezt kiegészíthetjük azzal, hogy a szociáldemokrácia főleg a gyengék félműveltségének hajtása, annak a természettudományi félműveltségnek, mely kevés tudást, de annál több önzést, önteltséget, vallástalanságot és gyűlöletet oltott be a nagy tömegbe.

Az állampolgári nevelés épp ezt a fölötte veszedelmes egyoldalúságot van hivatva ellensúlyozni; megadni a szükséges tudást nemcsak a tudomány, hanem az állam szempontjából is és ezzel megakadályozni azt, hogy a demokrácia demagógiává fajuljon el.

Az állampolgári nevelés szempontjából fölötte fontos az *egészségtannak* a mainál behatóbb tárgyalása még a népiskolában is. De nem arról van itt szó, hogy a tantervek egy újabb tantárggyal terheltesenek meg, hanem arról, hogy főleg a reáltárgyak keretében az egészségügyi kérdések minden alkalommal behatóan tárgyalassanak; miként a szociológiai szempontok kiemelése sem jelenti azt, hogy külön szociológiát kell tanítani, hanem hogy az egyes tantárgyaknál minden alkalom felhasználtassék a társadalmi kérdések fejtegetésére. A matematika pl. a legalkalmasabb arra, hogy a kétféle tőkét: a mozgó és mozdulatlan tőkét konkrét példákkal illusztrálja és számos bizonyítékkal megdöntse a szociáldemokrácia tévedéseit a tőke akkumulációjáról és a kartelekről. Be kell bizonyítani, hogy a társadalmi bajok csak a mozdulatlan tőkéből és csak a természeti kincsekre vonatkozó kartelekből erednek és ezzel az individualizmust körülhatárolván, meg kell védenie a szociáldemokrácia mindent lenyugózó kommunizmusa ellen. És ugyancsak a számtannak kell konkrét példákkal bebizonyítania a kommunisták ellen, hogy nem a nagyipar oka a

¹ Rühlmann előadásait az állampolgári nevelésről volt alkalmam a múlt nyáron Jénában a szűnidei tanfolyamon hallgatni.

² *Kidd B. Társadalmi Evolucio.* 217. 1. és 222—3. 1.

gazdasági válságnak, hanem a földspekuláció, mely a gyáripárt épp úgy nyomja, mint a munkást is.¹

Általában a matematikának az alsó- és középfokon ki kell lépnie rideg formalizmusából, szociális tartalommal kell megtelnie, úgy, hogy a számolás maga mindig csak eszköz legyen társadalomtudományi igazságok levezetésére és igazolására. A lakásügy, adóügy, a születési és halálozási arányok, valamint közgazdasági kérdések tárgyalása ide tartozik és mindez mennyi eszköz az állampolgári nevelés érdekében.²

Sokszor hallani a mindennapi életben, hogy a számtan csak arra jó, hogy az iskolát meggyűlöltesse és hogy az ember csak elfelejtse azt, amit egykor annyi fáradsággal megtanult. Ez a felfogás jogosult annyiban, amennyiben az általános műveltséghez az alapműveleteken kívül alig szükséges több számtani tudás. Míg ha a számtanban a számolási műveleteket csak eszközöknek vesszük arra, hogy velük a tanár és a tanulók közös munkával társadalmi és közgazdasági kérdéseket fejtegetsenek és a tudásban nem annyira magát a számolási műveletet, mint inkább csak a levezetett vagy bebizonyított szociológiai tényt rögzítjük meg, akkor a számtan az általános műveltség és főleg az állampolgári nevelés szempontjából is értékes tantárggyá válnék.

És ami az *alkoholizmus* kérdését illeti, alig van tantárgy, mely ennek fejtegetésére nem ad alkalmat. Jól mondja *Damaschke*, hogy e kérdés tárgyalásánál az amerikai, francia, svéd rendszeres oktatással szemben legalkalmasabb az angol rendszer, mely ezt a kérdést vándortanítókkal fejtegetteti az egyes iskolákban, mert így jobban rögzíthető meg.³ De hol van az a tantárgy, mely ezt a kérdést ne fejtegethetné? A vallástan a Tíz Parancsolatban, a pedagógia és főleg a lélektan a lelki betegségeknél, a földrajz a színesbőrűek pusztulásánál találhat rá alkalmat. Mily tanulságos, hogy *Nansen* sarki, *Götzen* gróf forróövi utazásainál az energia fokozása érdekében egy csepp alkoholt sem vittek magukkal! Mily szép példája a mértéktelenségnek *Krüger* és *Moltke* élete! A matematikusra nézve mily tanulságos feladat annak kiszámítása, mennyi élelmiszert és munkaerőt von el az alkoholizmus a társadalomtól?

Végül az állampolgári nevelés szempontjából még a *fegyelmezésről* is egy fontos észrevételt kell tennünk. Korunk liberalizmusa

¹ *Damaschke*: Die Bodenreform 47.

² Útmutatásul szolgálhat itt *Damaschke*nek «Die Bodenreform» c. itt idézett műve.

³ *A. Damaschke*: Alkohol und Volksschule: 4.

a tananyagot tette egyoldalúvá, materialisztikussá, hanem a fegyelmet is túlságosan meglazította. Az iskola teljes csődjét jelentik azok a sztrájkok, melyek immár általánosakká váltak. A fegyelem szigorítása természetesen nem a régi dehonesztáló büntetések fölelevenítését jelentheti, hisz a demokrácia összeférhetetlen ezekkel, hanem a fegyelem szigorításának módját a tanári tekintély és főleg a tanártesületek tekintélyének emelésében, fegyelmi hatáskörének bővülésében, a szabályzatok és a tanulók kiválasztásának szigorításában kell keresnünk. Ezt éppen a demokrácia nevében kell követelnünk, támaszkodva *Diesterweg* ama mély értelmű szavaira: *«Mennél nagyobb a szabadság, melyre egy népet nevelni akarunk, annál szigorúbban kell gyermekeket nevelnünk.»*

Ime ezek az állampolgári nevelés alapelvei és aki a demokráciát őszintén kívánja, épp oly őszintén kell a mai egyoldalú és laza nevelési rendszernek megújódását is kívánnia. Igaz azonban, hogy a nevelés egymagában csak igen csekély, hogy úgy mondjam, elenyésző eredményeket érhet el, ha a gyermek az iskolából oly családi és társadalmi milieube jut mindig, mely az iskola szellemével merőben ellenkezik. Az iskola csak úgy érhet el teljes sikereket, ha a társadalommal teljes harmóniában van; az iskola állampolgári nevelése csak akkor lehet igazán a jövőre nézve is nagyhatású, ha a társadalmi szocializmus a társadalmat az iskola számára már nevelhetővé tette.* Azonban így is az állampolgári nevelés fent jelzett irányának utat kell törnie a társadalom megújódásának. A történet is igazolja, hogy a társadalom reformációja mégis mindig csak egyesek és iskolák műve volt, de míg eddig az iskolák jelentéktelensége miatt inkább az iskolán kívül sarjadzottak ki a megújódás csirái, addig ma az iskolákban oly szellemi tőke fekszik és a társadalomnak oly hatalma rejlik, hogy az államnak egyenesen kötelessége a társadalom megújódását az iskola útján előkészíteni és megvalósítani. A demokrácia és demagógia határán nincs is nagyobb veszedelem, mint a megújódást magától a társadalomtól, azaz a tömegetől várni. Dr. JANKULOV BORISZLÁV.

A GIMNÁZIUMI NYELVTANÍTÁS REFORMJA.

(Filologia és nyelvtudomány.)

Igen sok szó hangzott már el a gimnáziumi nyelvtanítás ügyében, de azért a kérdés még mindig aktuális és elég távol áll a megoldástól. Elvi ellentétek választják el egymástól a nyelvek tanítóit.

* S. W. *Fresenius*: Staatsbürgerliche Erziehung u. Bodenreform (1911) 17.